

Darvas Ágnes

**Ágazatközi tervezés, szektorközi
együttműködések, illetve a kisgyermekkor
nevelés szerepe a korai iskolaelhagyás
arányainak csökkentésében**

A tanulmány a QALL- *Végzettséget mindenkinek!* című projekt keretén belül készült.

Az Európai Bizottság támogatást nyújtott ennek a projekt költségeihez. Jelen tanulmány a szerző nézeteit tükrözi, és az Európai Bizottság nem tehető felelőssé az abban foglaltak bármilyen felhasználásért.

Budapest 2013. december

„A lemorzsolódásnak komplex háttere, ok-rendszere van, másrészt minden történet egyedi. Ez a közhelyes igazság nagyjából jelzi is, hogy miért is nehéz a lemorzsolódás csökkentése szerte a világon. A komplexitás és az egyediség mögött persze néhány társadalomműködési és oktatásügyi működési problémaklasztert azonosíthatunk.”¹

Bár az iskolai lemorzsolódás vizsgálatát, a hazai és külföldi szakirodalmát egyaránt fogalmi tisztázatlanság jellemzi, és a témában folytatott nagyszámú kutatás, a probléma csökkentését célzó konkrét stratégiák, programok és fejlesztések sokszor eltérően közelítik a kérdést, a jelenségnek van néhány olyan jellemzője, amely általánosíthatónak tűnik. Abban például viszonylag hasonló a helyzet a különböző országokban, hogy a probléma elsősorban a középfokon, a szakoktatás területén jelentkezik. A hazai adatok ugyancsak azt mutatják, hogy az iskolai tanulmányok megszakadása legnagyobb arányban a szakiskolai tanulóknál jellemző. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a probléma csökkentését célzó beavatkozásnak is ezen vagy csak ezen a szinten és ezekre az intézményekre koncentrálni kell történnie. „A lemorzsolódással foglalkozó kutatások egyik legfontosabb tapasztalata, hogy a korai felismerés a hatékony prevenció lényegi eleme. Annak ellenére, hogy tudjuk, a lemorzsolódás általában a középfok utolsó éveiben következik be, az érintett tanulók jelentős része már jóval előbb elveszett. ... A lemorzsolódással való foglalkozás nem szűkíthető a középiskolai évekre, sok diáknak az már túl későn van.”^{2,3}

Ennek ellenére több országban is, ahol a lemorzsolódás már évtizedek óta az oktatáspolitikai kiemelt kérdése, a beavatkozások általában a középfok szintjén maradtak, ha nem is feltétlenül a meglévő, működő struktúrában gondolkodtak. A stratégiák elkülönülő két útja lényegében abban különbözött egymástól, hogy mennyiben tartották szükségesnek a problémára koncentrálni, a diákok szükségleteihez jobban igazodó külön iskolák létrehozását. Az első megoldás a hagyományos iskolarendszeren belül kereste a megoldásokat, esetenként nyitással a felnőttoktatás és a munkaerőpiac felé. A második az ún. második esély iskolákban/programokban, ahol a diákok személyiségfejlesztésére helyezik a hangsúlyt.⁴

Ezek a megoldások két kérdést vetnek fel. Egyrészt, hogy elegendő-e, hatékony-e a másodlagos, sok esetben harmadlagos prevenció az iskolai lemorzsolódás problémájának hatékony kezelésében? (Erről bővebben lesz szó a későbbiekben.), Másrészt hogy a mainstream megoldásokat, a működő

---

¹ Mártonfi György (2008): A lemorzsolódás problémája a magyar szakképzésben és szakképzés-politikában. In: Fehérvári Anikó (szerk.): Szakképzés és lemorzsolódás, Kutatás Közben sorozat, No.283. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008. 144.old.

² National Dropout Prevention Center, Early Childhood Education, <http://www.dropoutprevention.org/effective-strategies/early-childhood-education>

³ A lemorzsolódás által érintetteknek egy jól körülhatárolható csoportja az állami gondoskodásban élő fiatalok. A körükben végzett kutatás egyértelműen alátámasztja, hogy a jelek – tanulási nehézség, kudarc, bukás, évisztetés - már az általános iskola alsó tagozatán jelentkeznek, a támogató háttér és környezet hiányosságai, a pályaválasztás korlátai jelentik a további lépcsőfokokat az iskolából történő kimaradásban. (Hodosán Róza – Rácz Andrea: Szakiskolai lemorzsolódás gyermekvédelmi perspektívából. In: Rácz Andrea (szerk.): Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei. Gyermek- és ifjúságvédelmi Tanulmányok sorozat, Rubeus Egyesület, 2012, 35-52.)

⁴ Fehérvári Anikó – Mártonfi György – Török Balázs: Nemzetközi összehasonlítás, in: Fehérvári Anikó (szerk.): Szakképzés és lemorzsolódás, Kutatás Közben sorozat, No.283. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008.

intézményeket kell-e reformokkal, fejlesztésekkel segíteni abban, hogy el tudják látni feladataikat vagy alternatív intézményeket, szolgáltatásokat kell a problémákkal küzdők szükségleteihez szorosan igazodva létrehozni? Ez az a dilemma, amivel szinte minden gyerekeket, fiatalokat célzó program és stratégia előbb-utóbb szembekerül. A későbbiekben még részletesebben bemutatásra kerülő amerikai Harlem Children Zone program 1970-ben azzal az elgondolással indult, hogy képessé teszi a körzetben működő iskolákat a hátrányos helyzetű, szegény családokból érkező gyerekek hatékony oktatására és nevelésére. Két évtizedes próbálkozás és sok kudarc után profilt váltottak, és elkezdték kialakítani saját intézményhálózatukat (megjegyzendő: immár nem csupán iskolákat).

A hazai gyerekszegénység elleni stratégia alapdokumentumában önálló horizontális területként és hangsúlyozottan jelenik meg a működő intézményrendszer – egészségügytől a szociálisan keresztül az oktatási intézményekig történő – megerősítése, képessé tétele. A stratégia első lokális megvalósítása, a Szécsényi Gyerekesély Program, nagyon rövid idő, két-három év alatt szembesült az alternatív szolgáltatások (tanodaszerű megoldások, alternatív szociális szolgáltatások stb.) szükségességével. A program létre is hozta ezeket a szolgáltatásokat, azzal az elképzeléssel és tervvel, hogy az átmeneti ideig tartó működés után, az érintett mainstream intézményekkel való folyamatos együttműködés eredményeképpen, a párhuzamos szolgáltatások fokozatosan beépülnek az iskolai, illetve szociális vagy gyerekjóléti szolgáltatási működésbe. A hazai lokális programok rövid futamideje megnyugtató választ nem tud adni a dilemmára. A külföldi ilyen jellegű tapasztalatok szórványosak⁵, azonban például az oktatás más területein (fogyatékos gyerekek iskolai oktatása), valamint a gyermekvédelmi szakellátásban (pl.: különböző „speciális” gyermekotthonok) ismerünk hazai és külföldi példákat is arra vonatkozóan, hogy a párhuzamos, valamilyen formában „különleges” szolgáltatások nyújtásának vannak nem szándékolt következményei. A mainstream intézmények „felmentést” kapnak kötelező feladataik teljesítése alól, megnő körükben a kereslet az intézményüket tehermentesítő szolgáltatások iránt, egyre könnyebben születnek meg a gyerek eltanácsolásáról szóló javaslatok vagy döntések, és fokozatosan a gyerekek egyre nagyobb része minősül „alkalmatlannak” a „normál” intézményekben történő oktatásra vagy nevelésre.

A közvetlenül csak a probléma jelentkezésekor reagáló, nem elsődleges prevencióra törekvő – mainstream vagy párhuzamos szolgáltatásokban megvalósított - programok részleges kudarcai, valamint a kutatások révén egyre bővülő ismeretek és tények segítették annak belátását, hogy az iskolai lemorzsolódás - ami szorosan összefügg az egyenlőtlenségek, a társadalmi hátrányok, a szegénység, a depriváció kérdéseivel - hatékonyan nem kezelhető „egyszerű” programokkal. Ezek a

---

⁵ A már idézett, Fehérvári Anikó által szerkesztett kötet több országtanulmányt is tartalmaz. A nemzetközi tapasztalatok összefoglalójában is idézett író példa a lemorzsolódás csökkentését célzó programokban történt koncepcióváltást mutatja: „Az új megelőző programok sajátossága, hogy nem egy újonnan létrehozott intézményrendszerben, hanem a meglévőket támogatva segíti a lemorzsolódástól leginkább veszélyeztetett tanulókat. Az is fontos jellegzetesség, hogy a részt vevő intézmények többsége általános iskola. Vagyis az írek megpróbálnak a probléma elé menni és minél korábbi időszakban megkezdeni a leszakadók visszaintegrálását. A programok nemcsak az iskolai életre koncentrálnak, hanem fontosnak tartják a tanulók iskola utáni, illetve szünidei támogatását is. A lemorzsolódás elleni intézkedések további fontos eleme az iskolán kívüli szolgáltatások erősítése (pl. pszichológiai szolgálat felállítása).” (Fehérvári Anikó – Mártonfi György – Török Balázs: Nemzetközi összehasonlítás, in: Fehérvári Anikó (szerk.): Szakképzés és lemorzsolódás, Kutatás Közben sorozat, No.283. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008., 16.old.)

tapasztalatok és felismerések vezettek el az elmúlt években, évtizedben a komplex⁶ programok szükségességének elfogadásához. „A lemorzsolódás és így a hiányzások elleni stratégia akkor sikeres, ha komplex. Egyaránt része, hogy korán detektáljuk a problémát, monitorozzuk és koordináljuk a különböző szakpolitikákat.”⁷

Ágazatközi tervezés és megvalósítás

Az Európai Unió Tanácsának 2011-es ajánlásában így fogalmaz: „A korai iskolaelhagyásra vonatkozó átfogó stratégiák többféle szakpolitikára terjednek ki, valamint a különböző szakpolitikai ágazatok koordinációjára, továbbá a korai iskolaelhagyás csökkentését támogató intézkedéseknek a gyermekeket és fiatalokat célzó valamennyi szakpolitikába való beépítésére. A magas színvonalú iskolai rendszereket támogató oktatáspolitikákon túlmenően elsősorban szociálpolitikáról és támogató szolgáltatásokról, valamint foglalkoztatási, ifjúság-, család- és integrációs politikákról van szó. A különböző szereplők közötti horizontális koordináció, illetve a kormányzat különböző szintjei közötti vertikális koordináció is egyaránt fontos. A korai iskolaelhagyásra vonatkozó stratégiáknak ki kell terjedniük a megelőzésre, az intervencióra és a kompenzációra is. A tagállamoknak a saját körülményeiknek és helyzetüknek megfelelően kell megválasztaniuk stratégiáik alkotóelemeit.”⁸

A lemorzsolódás megelőzését, arányainak radikális csökkentését célzó komplex programok csak hosszabb távon lehetnek eredményesek. Az iskolai kudarcok, a lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás megelőzéséhez az oktatási rendszer alakítása, az oktatási módszerek és az iskola megújítása, valamint a pedagógiai fejlesztések elengedhetetlenek. Mindezek azonban önmagukban nem elegendők. A korai képességgondozó, képességfejlesztő programok és szolgáltatások elérhetővé tétele, valamint a sikeres iskolai pályafutást segítő környezet biztosítása egyaránt túlmutat a szűken értelmezett iskolán belüli megoldásokon, ám az elmúlt évtizedek iskolai kompenzációs próbálkozásainak ismeretében, megkerülhetetlenül hozzátartozik a probléma hatékony kezeléséhez.

Nagyon sok tényező összhangja szükséges ahhoz, hogy egy gyerek valóban kibontakoztathassa képességeit, jól érezze magát a világban, azon belül például az iskolában, sikeresen teljesítse a feladatokat, és küzdjön meg a problémákkal. Ezt a szocializációs folyamatot, és ezen belül a kudarcmentes, sikeres iskolai pályafutást természetesen sokféleképpen lehet támogatni. Kisebbség nagyobb hatékonysággal segíthetik egy-két éves projektek, célzott fejlesztések, de valódi, tartós

---

⁶ a komplexitás fogalmát a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia, 2007-2032, a következőképpen határozza meg: „A gyermekszegénység csökkentéséhez átfogó, minden ágazatra kiterjedő intézkedésekre van szükség. A Nemzeti Stratégia nem egyes kiemelt részterületek fejlődését segíti elő, hanem mindazt, ami a gyermekek mindenek felett való érdekét szolgálja. Ehhez a már létező, és a még eztán induló programokat össze kell hangolni településeken belül is, a kistérségeken belül is, az ország szintjén is. Mindezen szinteken, valamint az egyes részterületeken (különösen foglalkoztatás, bérpolitika, oktatás, lakásügy, egészségügy, szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatások) egymással összhangban álló, egymásra épülő intézkedéseknek kell születniük.” (<http://www.complex.hu/kzldat/o07h0047.htm/o07h0047.htm>)

⁷ Lannert Judit (szerk.): Elemzés az iskoláztatási támogatás bevezetésének tapasztalatairól. TÁRKI-Tudok, 2011. szeptember, 15.old., http://www.t-tudok.hu/files/isktam_zaro.pdf

⁸ A Tanács ajánlása - 2011. június 28. - a korai iskolaelhagyás csökkentését célzó szakpolitikákról, Melléklet: 2. Szakpolitikai keretrendszer

eredmény eléréséhez folyamatosan értékelt és szükség szerint újratervezett, hosszú távú, komplex, a szülők és a gyerekekkel foglalkozó szakemberek együttműködésén alapuló programokra van szükség.

A probléma csökkentésére irányuló stratégiát többféle közelítés együttes képviselője jelentheti. Az iskolarendszer struktúrájából adódó problémák kezelése, a szakmai hiányok (pedagógusképzés hiányosságai, iskolát segítő szolgáltatások nem elegendő és nem mindenki számára elérhető korlátozott kapacitása, minőségi problémái stb.) felszámolása, a kapcsolódó jogi környezet, szabályozás elégtelen vagy inadekvát jellegének megszüntetése, valamint a helyi megvalósítás feltételeinek biztosítása egyaránt részét képezik egy hatékony kormányzati stratégiának. Az OECD 10 lépésben összefoglalt javaslata szintén több, az iskola falain kívül szükséges változást, fejlesztést sorol fel. A biztosítandó források között szerepel a kora gyermekkorban adott prioritás, valamint az érintett gyerekek közvetlen támogatása, segítése is, ami már nem feltétlenül az iskola falain belül és nem feltétlenül a pedagógia eszközeivel történik.⁹

A probléma tehát sokdimenziós. Az EU Bizottság 2010-es lemorzsolódással kapcsolatos anyaga elsődleges okként a hátrányos helyzetet, a kisebbségi csoporthoz tartozást, valamint a szegénységet nevezi meg.¹⁰ A probléma – iskolai kudarc – csökkentése lényegében részét képezi a szegénység, gyerekszegénység csökkentését célul tűző programoknak. Nem csupán oktatáspolitikai fejlesztéseket indokol, hanem komplex, ágazatközi tervezésen és megvalósításon, helyi együttműködésekben alapuló megközelítést.

A hatékony beavatkozást segítené, amennyiben az iskolai kudarcok (évismétlés, magántanulóvá minősítés, funkcionális analfabetizmus, lemorzsolódás) csökkentését célzó beavatkozást a hazai gyakorlatban egy tágabb értelmezésű (szegénységet csökkentő, befogadást elősegítő) stratégia részeként értelmeznék¹¹. A társadalmi problémák csökkentésére irányuló, de annak egy-egy elemét kiemelő, lényegében ágazati, szűken célzott stratégiák önmagukban egyrészt „kevesek” (hiszen a problémák komplexek), másrészt nagyon sérülékenyek. A társadalmi (országos és helyi) környezet jelentősen befolyásolja az eredeti célkitűzések megvalósíthatóságát.

Az elmúlt évek különböző stratégiáinak és az azokhoz kapcsolódó vagy független uniós fejlesztéseknek is az egyik legnagyobb problémája volt, hogy egy-egy szűkebb értelemben definiált probléma, és ahhoz kapcsolódó ágazati megfontolások és érdekek mentén körvonalazódtak. Az összehangolás, a tárcaközi együttműködés – még a legkézenfekvőbb esetekben is – elmaradt, vagy

---

⁹ OECD (2008): Ten Steps to Equity in Education. Policy Brief, January 2008, <http://www.oecd.org/education/school/39989494.pdf>

¹⁰ European Commission (2010): Reducing early school leaving. Commission Staff Working Paper. Accompanying document to the Proposal for a Council Recommendation on policies to reduce early school leaving. http://ec.europa.eu/education/schooleducation/doc/earlywp_en.pdf

¹¹ Itt szeretném felhívni a figyelmet két átfogó jellegű hazai stratégiára: a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia 2007-2032 (<http://www.complex.hu/kzldat/o07h0047.htm/o07h0047.htm>), amely a helyzetelemzésében a szegénység újratemelődének okai között, és a stratégia megvalósítását követő indikátorrendszerében is foglalkozik a lemorzsolódás, a kedvezőtlen iskolai végzettség és a korai iskolaelhagyás kérdésével, hosszú távú és komplex beavatkozásokat fogalmaz meg széleskörű ágazati és helyi együttműködések mentén, többek között ennek a problémának a csökkentésére is. A másik a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>), mely 2011-ben született (és magában foglal több stratégiát, többek között az előbb említettet is), és ugyancsak részletesen foglalkozik a lemorzsolódás problémájával.

csak nagyon kis mértékben valósult meg. A tervezés logikája sokszor fordított a hazai gyakorlatban: nem a közösen meghatározott célhoz kapcsolódnak a beavatkozások, hanem a különben meglévő ágazati fejlesztéseket sorolja hozzá a tervező egy-egy komplexnek nevezett programhoz, stratégiához. A valóban komplex beavatkozást igénylő stratégiáknál az ágazatközi/szektorközi együttműködés a tervezés, megvalósítás és folyamatos értékelés során egyaránt meghatározó jelentőségű.¹²

Az ágazati politikák és a program közötti összhang hiánya alapvető akadálya lehet a sikeres megvalósításnak. Amennyiben az ágazati politika, a jogszabályi környezet eltér az adott programtól – célokban és/vagy alapelvekben – a program megvalósítása ellehetetlenül.

A jelenlegi hazai jogszabályi környezet nincs összhangban az uniós definíció szerinti korai iskolaelhagyás elleni programok célkitűzéseivel. A tankötelezettség teljesítésének folyamatosan szigorodó, büntető szabályozással (szociális támogatás megvonása, szülő kizárása a közfoglalkoztatásból) történő kikényszerítése ellentmond a sikeres iskolai előmenetelt támogató programok alapelveinek. Veszélyezteteti az érintett gyerekek alapvető létfeltételeit, a probléma szakmai kezelését pedig ellehetetleníti. Az érdemtelennek minősítés a hatékony segítő tevékenység alapjait szünteti meg. Részben ezzel magyarázható, hogy az ilyen célkitűzésű programok általában a megerősítés, az ösztönzés eszközével élnek. A tankötelezettségi kor csökkentésének hatása is viszonylag gyorsan fog jelentkezni. A befejezetlen középiskolai tanulmányokkal rendelkező fiatalok aránya – mikroszimulációs modellek elemzése alapján - prognosztizálhatóan nagyobb arányú lesz az elkövetkező években. Néhány év távlatában növelni fogja a befejezetlen általános iskolai végzettség nélkül kikerülő fiatalok számát, és ugyancsak kedvezőtlenül fogja befolyásolni a középfokú tanulmányaikat befejezetlenül elhagyók arányát. A lemorzsolódás szempontjából jelenleg is legveszélyeztetettebb csoportban, a szakiskolákban tanulók körében várható a legnagyobb mértékű kimaradás, mivel az ő esetükben a tankötelezettség „effektív” korlát, de a többi iskolatípusban is éreztetni fogja hatását az általános iskolai végzettséggel sem rendelkező fiatalok számának növekedése.¹³ A korhatárcsökkentés a lemorzsolódási adatokat akár csökkenteni is fogja, hiszen a legveszélyeztetettebb korosztály egyszerűen kimarad a tankötelezettek köréből, a korai iskolaelhagyás mutatói azonban romlani fognak.

Minden gyerek egy partitúrával születik. Annak, hogy a kottából muzsika legyen számos feltétele van. „Mai tudásunk mellett a *partitúrát* nem is ismerjük. Csak a feltételeken tudunk változtatni, ha azt

---

¹² A közoktatás fejlesztését célzó NSRK támogatások értékelését tartalmazó zárójelentésben részletes képet a kaphatunk a témához közvetlenül kapcsolódó fejlesztések megvalósításáról. Néhány megállapítás az anyagból: a tervezési időszakban az egy tárcához kapcsolódó fejlesztések még nagymértékben egymásra épültek, a megvalósítás során már kevésbé volt jellemző a projektek közötti szinergia. A pályázóknak – a tervek szerint – három különböző operatív programból kellett volna összeépíteniük a fejlesztéseket (TÁMOP, TIOP, ROP), de ez csak az esetek igen kis százalékában valósult meg. Az okok között időbeli csúszások, késedelmes meghirdetések, a párhuzamos projektek kezelésével járó jelentős adminisztratív terhek elkerülése, valamint a pályázati sikertelenség is szerepet játszott. „Az intézményi oldalon arra az eredményre jutottunk, hogy bár találunk példákat tudatos egymásra építésre, az esetek többségében mégsem a fejlesztések miatt pályáztak, hanem az elérhető források miatt.” (Balás Gábor – Domokos Vera – Herczeg Bálint – Rési Kata: A közoktatás fejlesztését célzó NSRK támogatások értékelése. Értékelési zárójelentés, HÉTFA, 2013, www.nfu.hu/download/48704/Közoktatási_értékelési_jelentés.pdf

¹³ Hermann Zoltán – Varga Júlia (2012) A népesség iskolázottságának előrejelzése 2020-ig. Iskolázási mikroszimulációs modell, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP-2012/4

szeretnénk, hogy a gyerekek zenéje szebben szóljon. Ezzel a metaforával világítja meg Albert Jaquard, korunk egyik legnagyobb genetikus a környezeti feltételek és a genetika, az öröklött gének kölcsönhatását. Minél egyenlőtlenebb egy társadalom, annál nagyobbak a gyerek fejlődésére, „megszólaló zenéjére” ható környezeti különbségek.

Hogy milyen gyerekkor és felnőttkor vár egy megszülető csecsemőre, azt nagymértékben meghatározza, hogy hova születik. Milyen körülmények között, mennyi örömmel vagy szorongással várták a születését, módja volt-e az anyának terhessége idején arra, hogy jól táplálkozzon, szorongások nélkül, nyugodtan és egészségesen éljen? Milyen a család, amelyben a gyerek nevelkedik, milyen a település, ahol az otthona van? Megkap-e mindent – szeretetet, biztonságot, ételt, meleget, játékot, védőoltást, betegség esetén gyógyítást – a csecsemő, majd a kisgyerek? Mennyire figyel rá az óvodai – iskolai pedagógus, mennyire segít abban, hogy képességei és tehetségei felszínre kerüljenek, szabadon fejlődjenek? Milyen élményeket, tapasztalatokat szerez, milyen kötődései alakulnak ki a barátok között, a különböző kortárs közösségekben? A gyerek jólléte ilyen és hasonló feltételek együttesétől függ. És mindezekben a körülményekben az egyes családok között is, nagy társadalmi csoportok között is óriásiak a partitúra hangzását befolyásoló különbségek.”¹⁴

A fenti megközelítés jól tükrözi a hazai gyermekszegénység elleni stratégia alapállításait: korai életkorban kezdődő, a gyerekkori szocializáció folyamatát komplex módon segítő és a gyerekekkel foglalkozó szakemberek, szolgáltatások, valamint a család, a szülők együttműködése a hatékony programok lényegi összetevői. Lényegében ugyanezek az alapelvek jelennek meg egy olyan lokális civil kezdeményezésként induló program tapasztalataiban is, amilyen az immár lassan 45 éve működő Harlem Children Zone (HCZ) program¹⁵ is, melynek eredményei alapján indult el az USA-beli „kiterjesztés”, hasonló lokális programok állami támogatással történő megvalósítása.

A Harlem Children Zone programot az USA-ban a 60-as években indított „szegénység elleni háború”, valamint a polgárjogi mozgalmak hatására indították 1970-ben, New York egyik kedvezőtlen szociális helyzetű városrészében.

„A felduzzadt lakosságszámú városrészben a nagy gazdasági világválság évei óta nem látott mérvű lett a munkanélküliség, elharapózott a prostitúció és a bűnözés minden formája, évente több száz kiskorú került állami gondozásba, az iskolákban rohamosan zuhant a gyerekek teljesítménye, miközben ugrásszerűen megnőttek a lemorzsolódási arányszámok, és tömegével kerültek utcára a bandákba szerveződő fiatalok bűnelkövetők. A faji lázadások pedig mindennaposakká váltak. Ebben a konfliktus- és feszültségteli légkörben egy, a szegénység és faji kirekesztés elleni küzdelemre létrejött szervezet számára magától értődően adódott, hogy a beavatkozásokat mindenekelőtt a leginkább veszélyeztetett, de még „megmenthetőnek” gondolt csoportban, az iskolából kisodródott fekete fiatalok körében kell és érdemes összpontosítani. Ennek jegyében a RHCF első programja a kallódó harlemi tinédzserek iskolában tartására, számukra az iskola keretein kívül szervezett oktatásra és képzésre, valamint az identitásukat erősítő közösségi tevékenységekre irányult. A

---

¹⁴ Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa (2011): Gyerekek szegénysége. In: Takács István – Csillag Ferenc – Trencsényi László (szerk.): *Hogyan szeressük a gyereket? Korczak és magyar gondolkodók írásai*. UNICEF Magyar Bizottság – Eötvös Kiadó, Budapest, 349-350.

¹⁵ a HCZ programról l. www.hcz.org

program azonban igen kis hatáskörrel működött: a fiatalok többsége innen is kisodródott. A tapasztalatok és az időközben születő nagy számú kutatás egybehangzó eredménye az volt, hogy tinédzser korban már túl késő a beavatkozás. ... A szegénység elleni fellépést a munka világára építő, komoly állami források mozgósításával életre hívott átképző- és munkába állítási programok sikertelensége – a kliensek rövid időn belüli tömeges visszazuhanása a munkanélküliségbe – hasonló következtetésekhez vezetett: a tartós szegénység reprodukciós körei nem bonthatóak meg tetszőleges pontokon – a kulcs a kisgyermekkorai nevelés és szocializáció kérdése.”¹⁶

Kisgyermekkorai nevelés, kora gyermekkorai szolgáltatások

A szegénység, hátrányos helyzet újratemelődének, a generációról generációra történő átörökítésének megtörésében kiemelt szerepe van az iskolázottságnak. Az iskolából piacképes ismeretek és tudás nélkül kikerülő fiatalok nagy valószínűséggel nem tudnak kitörni a gyerekkorukat is jellemző deprivációból és kirekesztettségéből.

Az utóbbi évtizedek eredményének tekinthető, hogy tartós szegénység és az iskolai eredményesség, valamint a későbbi munkaerő-piaci és jóléti helyzet közötti összefüggés megértésének köszönhetően áttörés történt a korai gyerekkorra irányuló szolgáltatások megítélésében. Ezt segítette az a tudományosan bizonyított tény, hogy az idegrendszer érési folyamatai a genetikai adottságok mellett a környezetből származó ingerek hatására indulnak meg, illetve hogy a fejlődési folyamat is ezeken a környezeti tényezőkön múlik. Az agykutatások megvilágították azt is, hogy a korai életszakaszban szerzett tapasztalatok fontos szerepet játszanak az idegpályák kialakulásában. A korai nevelés fontosságának megértése, a hatékony prevenció meghatározó területeként való azonosítása jellemez szinte minden, a témában az utóbbi években született uniós dokumentumot is.¹⁷

A korai életévekre irányuló szolgáltatások (az EU- vagy pl. az OECD-anyagokban megjelenő ECEC – Early Childhood Education and Care) magukban foglalják a hagyományosnak tekinthető bölcsődei vagy családi napközi típusú, napközbeni ellátás jellegű szolgáltatásokat ugyanúgy, mint a célzott, elsősorban a szegénység elleni küzdelemhez kapcsolódó korai programokat.

A feljebb említett uniós ajánlások minőségi, mindenki által elérhető és hozzáférhető korai gyerekkori szolgáltatásokról szólnak, amelyek elérik a leghátrányosabb helyzetben élő gyerekeket is. Az egyenlő esélyű hozzáférés mellett a minőség garantálása kulcsfontosságú. Az ajánlások megerősítik, hogy nem csupán szolgáltatási férőhelyek létrehozásáról és működtetéséről van szó. A kedvezőtlen, rossz minőségű, a gyerekek életkori sajátosságaihoz nem igazodó feltételek között működő szolgáltatások ugyanis éppen a célokkal ellentétes következményekkel járnak, kedvezőtlenül befolyásolják a gyerekek fejlődését. Az uniós országok jelentősen különböznek aszerint, hogy mennyiben biztosítottak a kisgyerekkori szolgáltatások. Számos ország – köztük Magyarország sem – teljesíteti

¹⁶ Gyermekjövő Adaptációs Munkacsoport (2011): Gyermekjövő program. A HCZ program adaptációja Magyarországon, kézirat, 14. old.

¹⁷ az EU 2020 Stratégia, a Szociális Beruházási Csomag, az ennek részeként elkészült Bizottsági ajánlás (COMMISSION RECOMMENDATION of 20.2.2013, Investing in children: breaking the cycle of disadvantage), valamint a Szociális Beruházási Csomaghoz készített EUROCHILD ajánlások (http://www.eurochild.org/fileadmin/ThematicPriorities/ChildPoverty/Eurochild/Eurochild_assessment_of_the_Recommendation_2013.pdf) a legfontosabb dokumentumok

mind a mai napig sem azt a barcelonai célkitűzést, mely szerint 2010-ig el kell érni, hogy a 3 éven aluli gyerekek 33%-a számára biztosított legyen kisgyerekkori szolgáltatás igénybe vétele.

A hagyományos napközbeni ellátást biztosító hazai szolgáltatások - bölcsőde, családi napközi - kiemelt problémái éppen az előbb említett területeken jelentkeznek. Jelentős a férőhely, az egyenlő esélyű igénybe vétel, a minőségi szolgáltatásokhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés, valamint a kora gyermekkori szolgáltatások minőségét és hatékonyságát növelő intézményi, szolgáltatási együttműködések hiánya.

„Magyarországon sokáig elsősorban a szülők (anya) munkavállalását segítő intézményként tekintett a jog – sőt a közvélemény is – a kisgyermek bölcsődei, óvodai ellátására, és általában a napközbeni ellátásokra. Ha volt szolgáltatás és elég férőhely, akkor elsősorban a munkavállalásukat igazolni tudó szülők juthattak hozzá az ellátáshoz. Csak a legutóbbi években kezd változni ez a szemlélet – valószínűleg épp a gyermekszegénység csökkentésének előtérbe kerülése kapcsán. Egyre hangsúlyosabb a gyermekintézmények munkavállalást segítő szerepe mellett a gyermekek szocializációjában, képességeik fejlesztésében betölthető funkciója. Ez a funkció kiemelten fontos a hátrányos helyzetű, illetve deprivált családokban élő gyerekek számára.”¹⁸

A bölcsődék férőhelyhiánya óriási, maga a szolgáltatás csak a települések kisebb hányadában elérhető, a kihasználtság azonban ott is meghaladja a 100 százalékot. A szolgáltatások 25%-a Budapesten, 33%-a a közép-magyarországi régióban működik. Budapesten a 0-3 évesek megközelítőleg 20-25%-a, Borsodban kb. 2-3%-a jut hozzá az ellátáshoz, és ugyancsak jelentősek a hozzáférési egyenlőtlenségek településnagyság szerint. A bölcsődék kétharmada a 10 000 főnél népesebb településeken működik, „ami összefügg a gyermekvédelmi törvény előírásaival, illetve kifejezi az intézményfenntartás anyagi és egyéb nehézségeit is, vagyis ahol nem kötelező a bölcsődei ellátás megszervezése, ott csak nagyon csekély számú szolgáltató vállalkozik ilyen ellátás biztosítására.”¹⁹ A leghátrányosabb helyzetű kistérségek többségében általában egyetlen bölcsődei csoport működik 12-15 fővel a kistérség összes 1-3 éves gyereke számára.²⁰

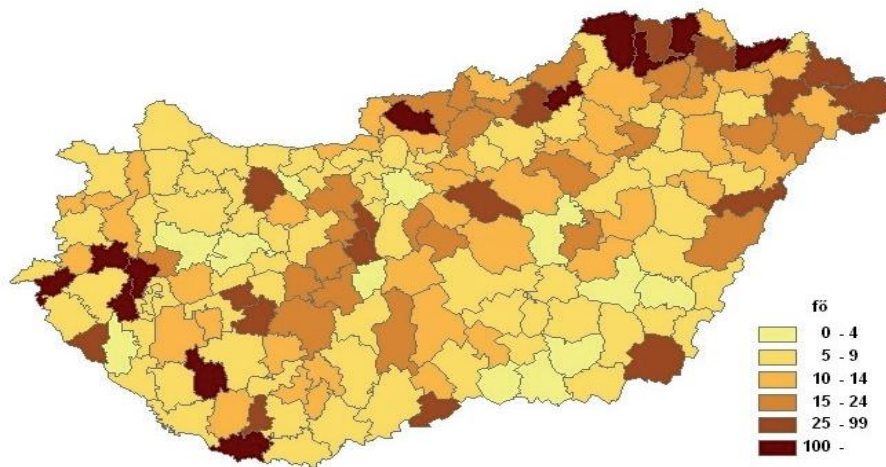
---

¹⁸ Bass L. -Darvas Á. - Farkas Zs. - Ferge Zs. (2008): A gyermekszegénység elleni küzdelem állása 2008-ban. In: *Stratégiai kutatások 2007-2008, Kutatási jelentések*, MEH - MTA, 2008, 22. old.

¹⁹ KSH (2013): *Statistikai Tükör*, VII. évf. 58.szám, A kisgyermek napközbeni ellátása, 2012, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/kisgyermnapkozbeni12.pdf>

²⁰ I. a kistérségi komplex gyerekesély programokhoz készített Kistérségi tükrök vonatkozó adatait (<https://sites.google.com/site/523help/kistersegek-tamogatasa/kistersegi-tuekoer>)

1. sz. ábra: A bölcsődei, valamint családi napközis férőhelyek megoszlása kistérségi összehasonlításban (egy helyre jutó 0-2 évesek száma), 2011

Forrás: KSH 2012

A családi napköziben biztosított férőhelyek száma jelentősen megnőtt az elmúlt öt évben, az elérhetőség és hozzáférés egyenlőtlenségeit azonban ez a napközbeni ellátási forma nem csökkentette. A férőhelyek jelentős része szintén a városokban található, és az igénybe vett viszonylag magas költségtérítési díjak is korlátozzák. 2009-től arra is lehetőség van, hogy a 2000 főnél kisebb településeken az óvodákban lehessen fogadni a 2 éves gyerekeket. Az óvodai ún. minicsoportok azonban lassan terjednek, elsősorban az érintett települések meghatározó részében jelentkező óvodai zsúfoltság miatt.

Az iskola előtti nevelés másik meghatározó intézménye az óvoda. Bár a hozzáférés adatai sokkal kedvezőbbek, mint a 3 év alatti gyerekeket ellátó szolgáltatások esetében, jelentős probléma a kedvezőtlen szociális helyzetű gyerekek későbbi óvodakezdése, a zsúfolt óvodai csoportok (a 2011/2012-es tanévben az óvodai csoportok 36%-ában 26-33 gyerek nevelkedett) és a hozzáférésben és minőségben egyaránt megmutatkozó jelentős területi egyenlőtlenségek.

A bölcsődei vagy családi napközi típusú szolgáltatásokhoz képest speciális, elsősorban a szegénységben élő, hátrányos helyzetű gyerekeket célzó korai programok évtizedek óta folynak számos országban.

Az „úttörők” a tengeren túliak voltak, az USA-ban a szegénység elleni háború idején kezdődtek el az első olyan programok, amelyek az iskola előtti életkorra irányultak és a hátrányos helyzetből adódó ismert következmények megelőzését tűzték ki célul. Az egyesült államokbeli programok különleges erénye- főleg a magyar helyzet ismeretében -, hogy az első pillanattól kezdve készen álltak a folyamatos értékelést, a programban résztvevő gyerekek, majd később felnötté váló résztvevők hosszú évtizedeken át történő követését szolgáló módszerek és eszközök. Az eredmények nem folyamatosan jobb teljesítményről, de biztató kimenetről szólnak: jobb iskolai előrehaladás, magasabb iskolai végzettség, kedvezőbb munkaerő-piaci státusz, kevesebb segély, kevesebb kisiklott életút, mint az ugyanolyan körülmények között életüket kezdő, a program szolgáltatásaiból nem

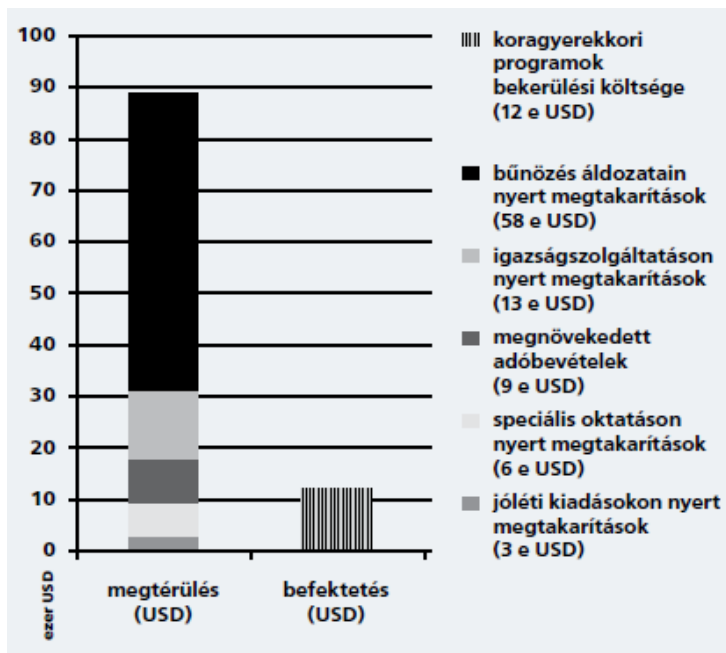
részesülő kortársak esetében.²¹ Számos kutatás és szakmai vita foglalkozott a korai éveknél a későbbi fejlődésre gyakorolt közvetlen és visszafordíthatatlan hatásával, és bár egyik sem bizonyított egyértelmű és merev ok-okozati hatást, az azonban általánosan elfogadott nézet, hogy az első hónapok és évek tapasztalatai hatással vannak a gyerek későbbi fejlődésére. Ez a – gyenge, sérülékeny vagy fejlesztéseknek köszönhetően erős – bázis az, amely a további építkezést, fejlődést egyértelműen megalapozza.

A Head Start, az Early Head Start, a HighScope Perry School Program módszerei, eredményei folyamatosan dokumentáltak. Ezek az adatok tették lehetővé azokat a költség-haszon számításokat is, amelyeket ma már gyakran idéznek: 1 USD befektetés a korai gyerekkorban 8-9 USD haszonnal jár a fiatal felnőttkorban mért csoportjellemzők szerint.

---

²¹ „Az első példák 40 évvel ezelőttiek, tehát most jönnek az első hosszú távú eredmények, és ezek ellentmondásosak. Mert azt lehet látni, hogy annál a gyereknél, akit beírtak az anyjával együtt egy hathetes programba, mindenféle fejlesztő impulzusoknak tették ki – 15 hónapos korában nem látszott semmi eltérés, összehasonlítva ugyanolyan adottságú és társadalmi környezetben élő gyerekekkel, akik nem vettek részt a programban. Aztán 18 hónapos korban ez elkezdett változni, és mire 36 hónapos lett a gyerek, addigra akkora lett a különbség, hogy azt zongorázni lehetett. Később, amikor véget ért a program, és a gyerek bekerült az iskolába, öt év múlva mintha elfújták volna az eredményeket. Amikor a gyerek felnőtt, akkor azt lehetett látni, hogy sokkal kisebb eséllyel került börtönbe, kevésbé fordult elő, hogy ne talált volna munkát magának, tehát az összes olyan mutató, amivel valamiféle pozitív eredmény leírható, mégiscsak jobb lett. De ez nem egyenes vonalú és világosan kimutatható változás, hanem nagyon erősen hullámzik. És ez az amit – most, hogy felnőttek azok a gyerekek, akik ’65–67 környékén az első ilyen programokban részt vettek – már ki lehet mutatni, hogy ők mekkora arányban laknak önkormányzati lakásban, vagy laknak saját lakásban, van nekik munkájuk, vagy nincs, voltak-e már drogfogyasztás miatt börtönben, vagy nem voltak, milyen az egészségügyi állapotuk. De ez viszonylag még kevés ahhoz, hogy alátámaszthassa azt, amit az agykutatásból, meg innen-onnan lehet tudni, hogy ami nem történik meg idejében, annak később sokkal kisebb az esélye, hogy egyáltalán megtörténjen. De mindenesetre ezek tényleg az első fecskék, ezek az eredmények viszont még nem elég erősek ahhoz, hogy áttörjék a politika ingerküszöbét, hogy megértessék azt, hogy akkor ez az, amivel foglalkozni kéne.” Beszélgetések gyerekesélyekről. Kora gyerekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk. Bányai Emő hozzászólása, Beszélgetések gyerekesélyekről – Lokális programok, kora gyerekkori szolgáltatások, In: Ferge Zs. – Darvas Á. (szerk): Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2011, Gyerekesély Közhasznú Egyesület, Budapest, 2012. 168.old.

2. sz. ábra: A hosszú távú társadalmi hasznok - Perry School program

Forrás: Szilvási Léna, 2011: 51. old.

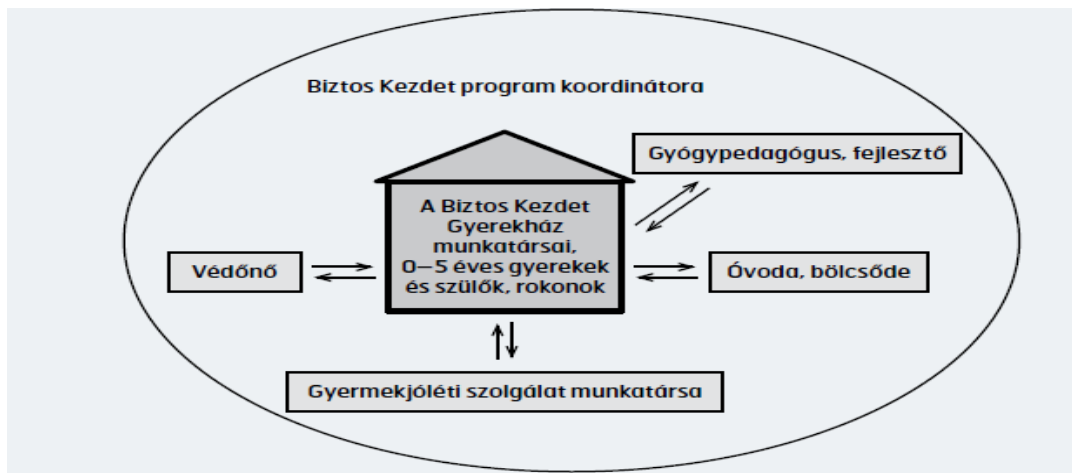
A korai beavatkozások következő generációjának kiemelt programja az angol Sure Start. Ez a program is a szegénység, a gyerekszegénység elleni küzdelem meghatározó elemeként indult el és került a következő években folyamatos bevezetésre és kiterjesztésre az Egyesült Királyságban. A Sure Start 1999-ben, a Tony Blair által meghirdetett, a gyerekszegénység elkövetkező két évtizedben történő radikális visszaszorításában a szociális támogatások radikális reformja mellett elinduló, a legrosszabb helyzetű városi kerületeket célzó komplex szolgáltatásként indult, ezt váltották fel a további területekre is kiterjedő ún. gyerekközpontok. A program céljai között a gyerekek szociális és érzelmi fejlődésének elősegítése, a közösségek egészségének növelése, a gyermekek tanulási képességeinek javítása, valamint a családok és közösségek erősítése szerepelt. A Sure Start program különlegessége az egyéb angol kisgyermekkorai programokhoz képest, hogy a legkisebbekre, a 0-4 éves korosztályra irányul. 2005-ben már meghaladta az 500-at a működő szolgáltatások száma. Ekkor kezdődött a gyermekközpontok létrehozása, amelyek 3500, nem csak hátrányos helyzetű településen, városrészben jöttek létre. A változtatás háttérében az addigi tapasztalatok és kutatások eredményei alapján az integráltabb szolgáltatások felé történő, s így az eredményességet növelő elmozdulás állt.²²

Az angol Sure Start program jelentős hatással volt a 2003-ban induló magyarországi Biztos Kezdet programra. A program keretében folyamatosan alakultak a gyerekház-szolgáltatások (először modell-kísérletként, majd 2009-től uniós forrásokból finanszírozott programok keretében). A gyermekek képesség kibontakozását, gondozását, érzelmi és szociális fejlődését segítő, a szülőket családi és

²² Melhuish, E – Belsky, J – Barnes, J (2010):, Sure Start and its Evaluation in England, Institute for the Study of Children, Families and Social Issues, <http://www.child-encyclopedia.com/documents/Melhuish-Belsky-BarnesANGxp.pdf>

munkavállalói szerepeikben megerősítő, támogató szolgáltatás célzottan elsősorban a leghátrányosabb helyzetű kistérségek szolgáltatáshiányos településein jött létre az elmúlt években.

3. sz. ábra: A Biztos Kezdet Gyerekházak partnerei

Forrás: Szilvási Léna (2011) 62.old.

A gyerekház nem napközbeni ellátás, a gyerekeket a szülővel, szülőkkel együtt fogadja, a nyitva tartás folyamatos, az év minden munkanapján délelőtt 8 és 13 óra között, napi 4 órában. A program alapelvei a Biztos Kezdet filozófián alapszanak. Az életkori alapelv szerint a Biztos Kezdet a 0-5 éves korú gyerekeket célozza. A területi célzás alapelveként megfelelően a gyerekházakat szolgáltatáshiányos, hátrányos helyzetű, elsősorban kistépüléseken hozzák létre. A hozzáférés mindenki számára ingyenes. A szülőkkel való partneri együttműködés alapelveként megfelelően a gyerekeket szülővel együtt fogadják a szolgáltatások. A szakmák és szakemberek közötti együttműködés alapelveként megfelelően a programba bevonják a gyerekekkel foglalkozó helyi szakembereket (védőnők, gyermekjóléti szolgálat munkatársa, fejlesztőpedagógus stb.). A célzottság alapelve szerint pedig a szakembereknek törekednie kell arra, hogy a gyerekház fókuszában a leghátrányosabb helyzetű gyerekek legyenek (de a ház a település minden kisgyereke számára igénybe vehető).²³

A TÁMOP programok keretében és a Norvég Finanszírozási Alap támogatásából 2008-2013 között megközelítőleg 80 ház kezdte meg működését. Az első tapasztalatok alapján a program gyengesége, hasonlóan az angol tapasztalatokhoz, a legrosszabb helyzetű családok csupán részleges elérésében és bevonásában érhető tetten. Az eddigi működés alapján a Biztos Kezdet szolgáltatások szerepet játszhatnak a sikeresebb és fiatalabb életkorban történő óvodakezdésben, a szülők megerősítésében, foglalkoztathatóságuk javításában, a helyi konfliktusok csökkentésében, az együttélés közös szabályainak könnyebb elfogadásában, a települési közösségek megerősítésében. A szolgáltatás – egyik alapelveként megfelelően – törekszik a helyi együttműködések, a gyerekekkel foglalkozó

²³ a Biztos Kezdet Programról részletes információkat nyújt a www.biztoskezdet.eu honlap

egészségügyi, szociális, oktatási szakemberek közötti együtt gondolkodás, közös fejlesztések megvalósítására is. A tapasztalatok szerint több gyerekház településen sikeres volt ezen a területen a munka. Elkezdték működni ezek a helyi szakmai hálózatok, amelyek nem csupán a gyerekházak szolgáltatási minőségének szempontjából fontosak, hanem a szakmaközi működéshez kapcsolódó szemléletváltás következtében garanciát jelenthetnek a további (óvodai, iskolai) pályafutáshoz szükséges, az eddiginél jobb környezeti feltételek biztosításában is.

„A jól működő kora gyermekkori rendszernek az lenne a lényege, hogy hatékonyan működjön egy ilyen rendszer, hogy minél egészségesebb gyerekek kerüljenek az iskolákba, akik utána majd boldog felnőttek lesznek, hatékony munkaerővé válnak stb. ... És hogy miért nem elég hatékony? Az egyik ok az, hogy ez olyan komplex rendszer, ami az ágazatok közti rendszeres kommunikációt igényelne – egészségügy, szociálpolitika és oktatás között leginkább – és hát nagyon különböző nyelvezetűek, különböző célúak ezek az ágazatok. Nagyon máshogy finanszíroznak is, ami szintén nagyon komoly akadálya annak, hogy ezek a szolgáltatások hatékonyan együtt tudjanak működni. Nemcsak az ágazatok közötti, hanem az ágazatokon belüli kommunikáció sem nagyon működik.”²⁴

Szektorközi, szakmaközi együttműködések

A hazai szociális ellátórendszerben több ún. jelzőrendszer is működik. Ezek közül az iskolai lemorzsolódáshoz kapcsolódó programokat elsősorban a gyermekvédelmi jelzőrendszer működése segíthetné. Ez az intézmény a gyermekvédelmi törvény 1997-es hatályba lépése óta működik Magyarországon. A szabályozás alapján évente legalább hat alkalommal sort kell keríteni települési/kerületi szinten jelzőrendszeres megbeszélésre, veszélyeztetettség esetén a jelzőrendszer tagjai jelentési kötelezettséggel bírnak, az esetgazda a gyerekjóléti szolgálat vagy szolgáltatás. A jelzőrendszer működése az elmúlt 15-16 év alatt nem vált „rendszeresűvé”. A jelzőrendszeri megbeszélések esetlegesen kerülnek megrendezésre, a települések többsége az évenkénti jelzőrendszeres konferencia teljesítését tartja elsődleges feladatának. A veszélyeztetettség észlelésére a jelzőrendszer tagjai valószínűleg jóval érzékenyebbé váltak az elmúlt másfél évtizedben (részben a célzott képzések, az évenkénti konferenciák ismeretanyagának köszönhetően, részben viszont a kirívó esetek és mulasztások nyilvánossá válásának következtében). A veszélyeztetettség jelzése azonban mind a mai napig esetleges, a jelzőrendszer tagjai közül legaktívabb közoktatási intézmények is csak a kirívó esetekben fordulnak hivatalosan a gyermekjóléti szolgálatokhoz.²⁵ A jelzőrendszer, a jelenlegi szabályozás és működési jellemzők mellett (veszélyeztetettség esetén van jelzési kötelezettség, az elsődleges prevenció csak a rutinszerű működés esetén valósulhatna meg) nem elégséges a szakmai hálózat az iskolai lemorzsolódás csökkentését célzó beavatkozásoknál.

Egy komplex programra a résztvevő intézmények és szereplők – jelzőrendszerrel tágabban értelmezett - sokasága jellemző. Ez a sokszínűség előny, de olyan előny, amely csak akkor

²⁴ Beszélgetések gyerekesélyekről. Kora gyermekkori szolgáltatások – szükségességük, eredményességük, elfogadottságuk. Lannert Judit hozzászólása, In: Ferge Zs. – Darvas Á. (szerk): Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2011, Gyerekesély Közhasznú Egyesület, Budapest, 2012. 166-167.old.

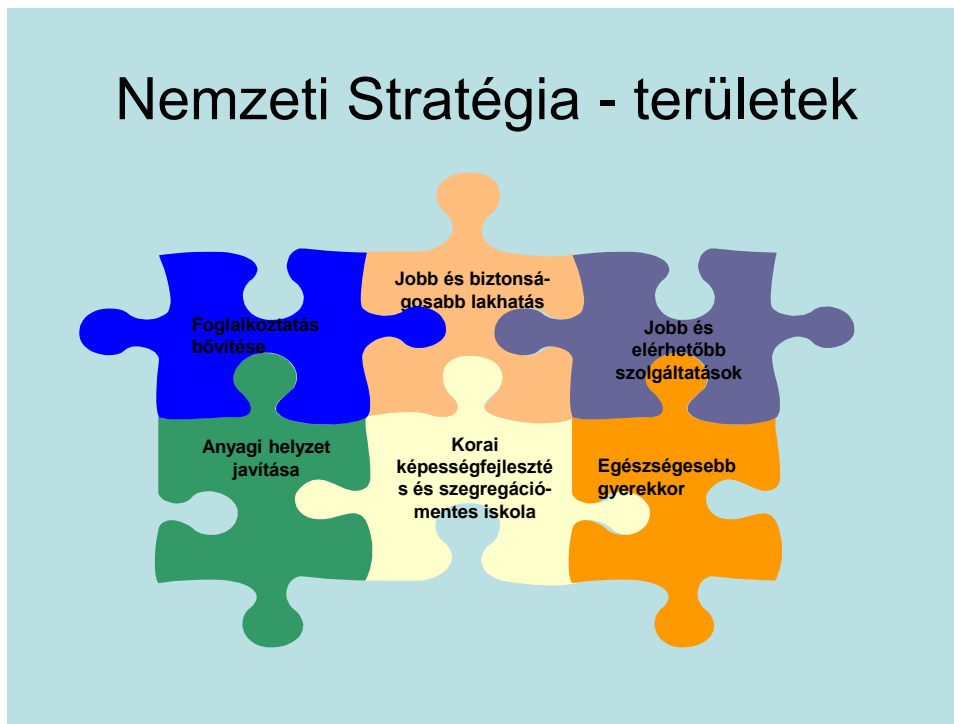
²⁵ A jelzőrendszer működéséről részletes adatokat tartalmaz egy KSH kiadvány: A gyermekvédelmi jelzőrendszer - 2010, Statisztikai Tükör, 2011. június, KSH

érvényesülhet, ha együttműködés van minden szereplő és minden szint között. A célok akkor valósíthatóak meg, ha egyetértés tud kialakulni azokról az érintett szakemberek és szolgáltatások között, és ha az érintettek képesek összeegyeztetni részérdekeiket a közös érdekekkel.

Ezt a sokszereplős összetettséget illusztrálja a következő három példa:

a gyerekszegénység elleni program beavatkozási területeit bemutató 1. sz. ábra, illetve a már idézett Harlem Children Zone programban szerepet játszó intézmények ábrája (2. ábra). A 3. ábra egy célzottan az iskolai lemorzsolódást csökkentését célzó helyi program szereplőit mutatja be.

4. sz. ábra: A lokális gyerekesély programok beavatkozási területei a „Legyen jobb a gyerekeknek” Nemzeti Stratégia 2007-2032 vertikális beavatkozási területeinek megfelelően

5. ábra: A HCZ program gerince, az oktatási „pipeline”

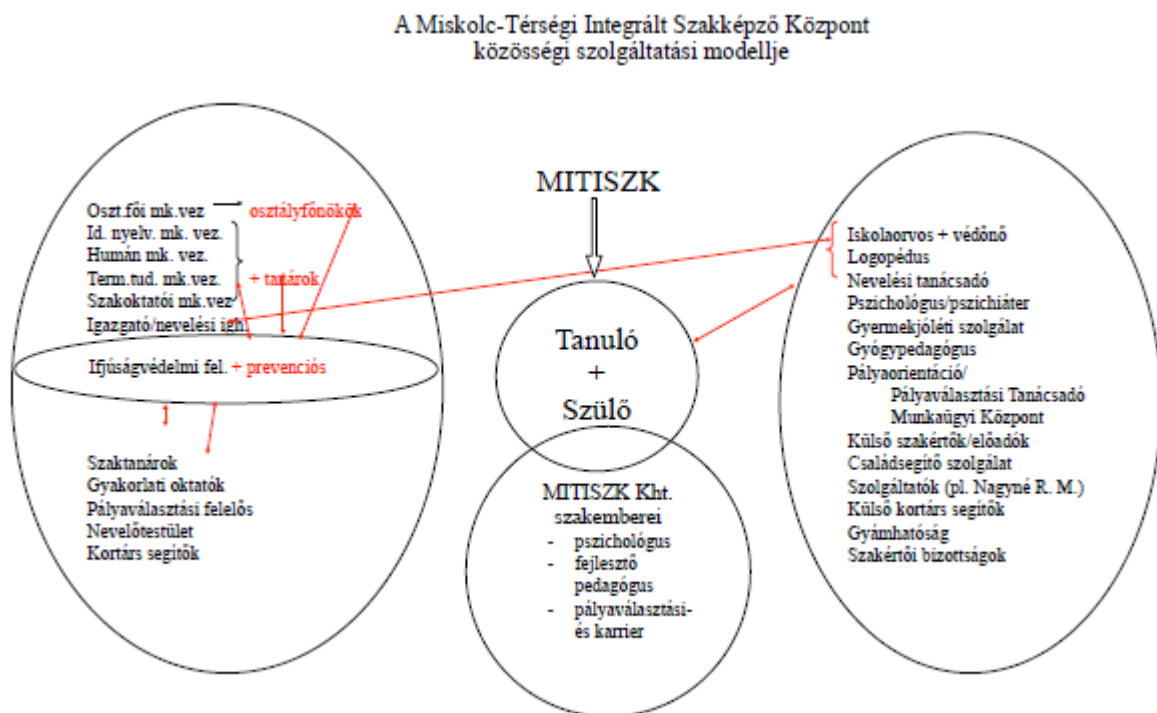

A „pipeline” ábrája

Forrás: Gyermekjövő Adaptációs Munkacsoport (2011): Gyermekjövő program. A HCZ program adaptációja Magyarországon, kézirat, 7.old.

6. ábra: Közösségi szolgáltatások modellje az iskolai lemorzsolódás csökkentése érdekében²⁶

Forrás: Bíróné Balogh Vilma – Nagyné Román Margit: Közösségi szolgáltatások modellje - a tanulók lemorzsolódásának csökkentése érdekében, 2006 november – 2007 február, 132. old.

Mindhárom struktúra együttműködést feltételez a különböző képzettségű, eltérő szakmai háttérrel rendelkező, jelentős számú helyi és külső szakember, valamint a szülők és a gyerekek között a megvalósítás során.

Az elvárt együttműködés megvalósítása nehézségekbe ütközhet, melyek több tényezőtől adódnak.

Az egyes szakmák és szolgáltatások eltérő tradícióival, eltérő múlttal rendelkeznek. Az új vagy viszonylag új szolgáltatások, valamint a kívülről érkező szakértelem és a tradicionális szereplők közötti kapcsolat, együttműködés kialakítása tudatos munkát igényel. Nehézséget okozhat az eltérő fogalomhasználat (mindenki a saját szakterületének megfelelően értelmezi a jelenségeket), a kompetenciahatárok bizonytalansága és féltése. A különböző szakmák az eredményességet is eltérően értelmezik, és nehezíti az együttműködést, ha nem stabil és nem összehangolt a szabályozási környezet.

A korai programok, a kisgyerekek és szülei elérését célzó szolgáltatások meghatározó eleme az együttműködés. „A szakmák közötti együttműködés nehézségeit és lehetőségeit mindenki tapasztalja, aki egy-egy intézményt, egy-egy ágazatot képviselve kapcsolatba kerül más intézmények, más ágazatok munkatársaival. Nem könnyű az intézményi korlátok és érdekek, a különböző szakmai

²⁶ http://www.eotvos-tuj.sulinet.hu/pdf/kozossegi_modell.pdf

nézőpontok, a különböző ágazatok alá tartozó intézmények és szolgáltatások eltérő szabályozásából fakadó érdekellentétek háttérbe szorítása. Különösen nehéz ez olyan intézményi környezetben, ahol a rendelkezésre álló erőforrások szűkösek. Különösen nehéz olyan helyi közösségekben, ahol az átlagosnál több a feszültség, az átlagosnál szűkösebbek az erőforrások, ahol a gyerekek fejlődése az átlagosnál több kockázatnak van kitéve. Mégis: kisgyermekes esetében – ha valamilyen segítségre van szükség – elkerülhetetlen a szakmaközi együttműködés. Minden kisgyereket nevelő család egyszerre több szakemberrel áll kapcsolatban: orvossal, védőnővel, gyermekintézmények gondozóival, pedagógusaival, szociális szakemberekkel. A gyerek fejlődését kockáztató tényezők megelőzése vagy kezelése csak a szakemberek közötti együttműködés révén lehet valóban hatékony. Az együttműködés fejlesztése során törvényszerűen szembe találkoznak a szakmák közötti hierarchia vs. egyenrangúság, a megelőzés vs. tűzoltás, a személyiségi jogok védelme vs. a gyermek érdeke, illetve az információáramlás, a bizalom és a titoktartás kérdéseivel. A hatékony szakmaközi együttműködés csak akkor valósulhat meg, ha ezekre a kérdésekre vannak közösen kidolgozott válaszok. A szakmák és szakemberek közötti együttműködésen túl fontos a szülők, családok bevonása a közös gondolkodásba, tervezésbe, a tervek megvalósításába.”²⁷

A hazai gyerekszegénység elleni lokális programokban a kisgyerekeket célzó szolgáltatások egy szélesebb gyerekesély program kereteiben működnek. Az előbbi idézetben sorolt szereplők kiegészülnek a nagyobb gyerekek és fiatalok életében szerepet játszó szolgáltatásokkal és szakemberekkel. A meglévő, „mainstream” intézmények szolgáltatásainak többszörösen érdekteljes és szemléletváltást is igénylő, kívülről jövő fejlesztése jelentős kihívás. „A legkisebb változtatások is alapos és időigényes előkészítést feltételeznek. A legnehezebb feladat a gondolkodásmód, a szemlélet – ezen belül a rasszizmus és a szegényellenes attitűdök – megváltoztatása, valamint a helyi szinten tapasztalható érdekellentétek kezelése. A településenként szervezett szakmaközi megbeszélések elindulásával nemcsak a programunk és a közoktatás szereplői, de más, pl. szociális szakmák képviselői is találkoznak és egyeztetnek, most már legalább egyszer havonta. Ezek a megbeszélések jók egyrészt az informálódásra, másrészt a problémák feltárására és megoldásuk közös kidolgozására. Ez az a komplexitás, amit a Gyerekesély program eredetileg is célul tűzött ki, és úgy tűnik, hogy ezek most már egy olyan folyamatot indítottak el, amelyben a helyi szakemberek is érzik, hogy feladataikkal nincsenek egyedül, hanem más szakmákból és tőlünk is kaphatnak segítséget, illetve hogy az együttműködés mindannyiunk munkáját megkönnyíti.”²⁸

Egy másik, jelenleg is folyó, a mélyszegénységben élők elérését célzó TÁMOP projekt (TÁMOP 5.1.3) tapasztalata, hogy a projekt eredményeképpen „az akcióterületen (vagy a résztvevő települések egy részén) kialakult a helyben dolgozó humán szakemberek együttműködésének valamilyen rendszeres formája (pl. szakmai fórum, szakmaközi és intézményközi kerekasztalok, közösségi tervezés). Ezeket a projektek generálták, és tartják fenn. Több településen fontos elemként jelenik meg a helyi döntéshozók megszólítása is (pl. „segítő településvezetők klubja”, „érzékenyítő” workshopok,

---

²⁷ Szilvási Léna: Nézőpontok, elméletek, gyakorlatok – a magyar Biztos Kezdet program előzményei és megvalósulása. In: Danis I. – Farkas M. – Herczog M. – Szilvási L.: A génektől a társadalomig. A koragyermekkorai fejlődés szinterei. Biztos Kezdet Kötetek I. NCSZSI – Gyerekesély projekt, Budapest, 2011, 61-62.old.

²⁸ Bass László (szerk): Az ötödik év után. Egy félbeszakadt akciókísérlet története 2006-2011, Gyerekesély Közhasznú Egyesület, Budapest, 2012, 41. old (www.gyere.net)

„jövőműhelyek”)²⁹ Nem egyszerűen a különböző szakmák és szolgáltatások, valamint a döntéshozók elkülönült tevékenységét jellemző szinergiáról van szó, hanem a változások szükségességét felismerő, jobbitó szándéktól vezérelt valós partnerségről, közös felelősségvállalásról, közös problémaelemzésről és megoldási cselekedetokről, amelyek átívelnek a jelenlegi intézményi és munkaköri kereteken és kompetenciákon, és együttműködő, együtt gondolkodó hálózatokat hoznak létre.³⁰

A 2006-2007 során kidolgozott, az iskolai lemorzsolódást célzó ún. közösségi modell intézményi és szakmai szereplők sokaságát tartja szükségesnek a probléma hatékony lokális kezeléséhez. Felfogásukban az 'egészséges' csoportos verseny központi fogalom. „A közösség úgy is felfogható, mint fontos kapcsolat a különböző szervezetek, intézmények között egy adott településen, régióban stb. Egy településen az erőforrások – többé vagy kevésbé, de – mindig korlátozottak. E szűkös forrásokból kell biztosítani az egészségügyi ellátáson, oktatáson, kultúrán át a környezetvédelemig szinte mindent, ami az élet alapvető és minőségi feltételeihez hozzátartozik. A szűkös erőforrásokért a különböző szervezetek, intézmények „versenyben” állnak egymással. Sok esetben a „verseny” nemcsak a több pénzért folyik, hanem pl. az önkéntes munkáért, az adott terület fontosságának (presztízisének) elismertetéséért, a médiafigyelemért stb. Gyakran több szervezet is ugyanolyan, vagy hasonló szolgáltatást nyújt, s ebben is versenyeznek egymással. ... Gyakran tapasztalható ..., hogy a szervezetek, annak érdekében, hogy a szűkös forrásokat megszerezzék, olyan feladatokat is vállalnak, melyek messze esnek kompetenciájuktól – ahelyett, hogy kooperálnának másokkal. Az együttműködés hiánya (sok esetben a konkuráló magatartás) a szűk források kevésbé hatékony felhasználását eredményezi. Éppen ezért szükség van olyan konszenzusra épülő módszerekre és gyakorlatra, amely a különböző szervezetek, intézmények, informális csoportok között koordinálhat és koalíciót hozhat létre. ... Itt a verseny tehát már arról szól, hogy ki tud jobbat, érdekesebbet nyújtani, és azt megosztani, multiplikálni a többi intézmény felé. Az eredmény nemcsak az erőforrások hatékonyabb felhasználásában mutatkozhat meg, hanem a helyi lemorzsolódást csökkentő program szélesebb alapon nyugvó, komplexebb megvalósításában és továbbfejlesztésében is. Az egyéni versenyből csoportos lesz, annak összes pozitív hozadékával.”³¹

A nemrég zárult, halmozottan hátrányos helyzetű fiatalokra irányuló nemzetközi ALEN projekt összefoglalója és szakmapolitikai ajánlásai azt hangsúlyozzák, hogy az innovatív, komplex beavatkozás egyéni fejlesztéssel, közösségfejlesztéssel, kreatív technikák alkalmazásával kell kezdődjön. „...mindennek ahhoz, hogy eredményeket tudjon felmutatni, legalább 5 éven keresztül kell folytania egy átfogó stratégia keretében”³² „Nyilvánvaló, hogy a család szegénységéből és iskolázatlanságából fakadó hátrányaikat nem képesek maguk leküzdeni, ha nem kapnak ehhez megfelelő támogatást. Ennek hiányában hátrányaik nagyon hamar kudarccá válnak, gyakori az első

²⁹TÁMOP 5.1.3 Mélyszegénység projekt – Területfejlesztési módszertan, valamint Ajánlások c. anyagai – Autonómia Alapítvány – VÁTI – Közösségfejlesztők Egyesülete, 2013. ősz, kézirat

³⁰TÁMOP 5.1.3 Mélyszegénység projekt – Területfejlesztési módszertan, valamint Ajánlások c. anyagai – Autonómia Alapítvány – VÁTI – Közösségfejlesztők Egyesülete, 2013. ősz, kézirat

³¹ Bíróné Balogh Vilma – Nagyné Román Margit: Közösségi szolgáltatások modellje - a tanulók lemorzsolódásának csökkentése érdekében, 2006 november – 2007 február, 4-5. old. http://www.eotvos-tuj.sulinet.hu/pdf/kozossegi_modell.pdf

³² ALEN – Kusturin, S. – Marton, I – Wrentschur, I: „Adult Life Early Network Empowerment and activation young people in disadvantaged situation project”, Budapest, 2013 (Ausztria, Horvátország, Szerbia, Magyarország)

osztály végi bukás és évisméltés is. Ez a tanulási karrier pedig szinte kötelező érvénnyel meghatározza a teljes iskolai pályafutást: bukácsolás, maximum 8 osztály végzettség és korai kikerülés a közoktatásból piacképes tudás és képzettség nélkül. Ha úgy tetszik, a hátrányok kompenzálását célzó támogató szolgáltatások hiányában ezek a gyermekek jogsérelmet szenvednek el, amennyiben a közoktatásból nem képességeik, hanem társadalmi, családi hátterük szerint részesülnek. A sikeres iskolai pályafutáshoz természetesen mindenekelőtt elfogadó, bátorító, integrált oktatási környezetre van szükség.”³³ Ennek a bátorító környezetnek a biztosításában, valamint a családdal való együttműködés alakításában meghatározó szerepet kell kapniuk – a pedagógusok mellett – az iskolai szociális munkásoknak, valamint az iskolapszichológusoknak.

Az együttműködések szerteágazó körét tovább árnyalja a különböző szociális problémák együttjárása, halmozódása. A hazai, elsősorban uniós finanszírozású fejlesztések meghatározott köre területi célzással operál, így különböző projektek folynak egy időben egy-egy meghatározott településen, térségben. A hatékony, költségkímélő és fenntartható fejlesztések alapvető feltétele lenne az együttműködés ezek között a programok között.

XXX

A lemorzsolódás elleni program fentiekben tárgyalt dimenzióhoz kapcsolódó javaslatok:

- az ágazatközi/szektorközi, problémához és elérendő célhoz igazodó központi tervezés és megvalósítás
- az ágazatközi/szektorközi folyamatos programmonitoring biztosítása
- a stratégia lokális megvalósításának szisztematikus és kellő időt biztosító előkészítése (szemlélet, helyi humánerőforrás, módszerek stb.), ugyancsak szisztematikus követése, monitorozása, akciókutatás-jellegű megvalósítása (folyamatos értékelés és újratervezés)
- a helyi gyerekszolgáltatások (egészségügytől a szabadidős szolgáltatásokig) és szakemberek gyerekszükségletekhez igazodó együttgondolkodását, feladatmegosztását támogató fejlesztések megvalósítása
- a szolgáltatások és a szülők közötti együttműködés erősítését szolgáló fejlesztések
- a kora gyermekkor fontosságának fel- és elismertetése, felsőfokú képzésekben való megjelenése
- a kora gyermekkor (ebben az esetben az iskolát megelőző időszakot) célzó szolgáltatások egyenlő esélyű elérésének és hozzáférésének biztosítását, és a minőségi kritériumoknak történő megfelelést célzó fejlesztések (infrastruktúra és humánerőforrás egyaránt)
- a koragyerekkori szolgáltatások működési jellemzőinek, sajátosságainak feltárása
- a gyerekfejlődés longitudinális vizsgálata (ezen belül a kora gyerekkori szolgáltatások szerepének elemzése)

---

³³ALEN szakmapolitikai ajánlások - Javaslatokban nem térünk ki számos területre, amelyek szintén elengedhetetlenül fontosak az iskolai és társadalmi beilleszkedéshez (pl. óvodai korai fejlesztés, a gyerekházak szolgáltatásai, népegészségügyi, mentálhigiénés kérdések, stb.) Igyekeztünk a projektben valóban megtapasztalt problémákra koncentrálni ezúttal.

Felhasznált források:

„Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia, 2007-2032,
<http://www.complex.hu/kzldat/o07h0047.htm/o07h0047.htm>

Autonómia Alapítvány – VÁTI – Közösségfejlesztők Egyesülete (2013) *Területfejlesztési módszertan*,
TÁMOP 5.1.3 Mélyszegénység projekt, 2013. ősz, kézirat

Autonómia Alapítvány – VÁTI – Közösségfejlesztők Egyesülete (2013) *Ajánlások*, TÁMOP 5.1.3
Mélyszegénység projekt, 2013. ősz, kézirat

Balás Gábor – Domokos Vera – Herczeg Bálint – Rési Kata: *A közoktatás fejlesztését célzó NSRK
támogatások értékelése*. Értékelési zárójelentés, HÉTFA, 2013,
www.nfu.hu/download/48704/Kozoktatasi_ertekelesi_jelentes.pdf

Bass L. -Darvas Á. - Farkas Zs. - Ferge Zs. (2008): A gyermekszegénység elleni küzdelem állása 2008-
ban. In: *Stratégiai kutatások 2007-2008, Kutatási jelentések*, MEH - MTA, 2008

Bass László (szerk): *Az ötödik év után. Egy félbeszakadt akciókísérlet története 2006-2011*,
Gyerekesély Közhasznú Egyesület, Budapest, 2012, (www.gyere.net)

Bíróné Balogh Vilma – Nagyné Román Margit: *Közösségi szolgáltatások modellje - a tanulók
lemorzsolódásának csökkentése érdekében*, 2006 november – 2007 február, [http://www.eotvos-
tuj.sulinet.hu/pdf/kozossegi_modell.pdf](http://www.eotvos-tuj.sulinet.hu/pdf/kozossegi_modell.pdf)

Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa (2011): Gyerekek szegénysége. In: Takács István – Csillag Ferenc –
Trencsényi László (szerk.): *Hogyan szeressük a gyereket? Korczák és magyar gondolkodók írásai*.
UNICEF Magyar Bizottság – Eötvös Kiadó, Budapest, 349-350.

Európa Tanács (2011): A Tanács ajánlása - 2011. június 28. - a korai iskolaelhagyás csökkentését célzó
szakpolitikákról, Melléklet: 2. Szakpolitikai keretrendszer

European Commission (2010): *Reducing early school leaving*. Commission Staff Working Paper.
Accompanying document to the Proposal for a Council Recommendation on policies to reduce early
school leaving. http://ec.europa.eu/education/schooleducation/doc/earlywp_en.pdf

Fehérvári Anikó – Mártonfi György – Török Balázs: Nemzetközi összehasonlítás, in: Fehérvári Anikó
(szerk.): *Szakképzés és lemorzsolódás*, Kutatás Közben sorozat, No.283. Oktatókutatató és Fejlesztő
Intézet, Budapest, 2008

Ferge Zs. – Darvas Á. (szerk): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2011*, Gyerekesély Közhasznú
Egyesület, Budapest, 2012

Gyermekjövő Adaptációs Munkacsoport (2011): *Gyermekjövő program*. A HCZ program adaptációja
Magyarországon, kézirat.

Hermann Zoltán – Varga Júlia (2012) A népesség iskolázottságának előrejelzése 2020-ig. Iskolázási
mikroszimulációs modell, *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, BWP-2012/4

Hodosán Róza – Rácz Andrea: Szakiskolai lemorzsolódás gyermekvédelmi perspektívából. In: Rácz
Andrea (szerk.): *Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*. Gyermek- és
ifjúságvédelmi Tanulmányok sorozat, Rubeus Egyesület, 2012, 35-52.

KSH (2010): A gyermekvédelmi jelzőrendszer - 2010, *Statistikai Tükör*, 2011. június, KSH

KSH (2013): *Statistikai Tükör*, VII. évf. 58.szám, A kisgyermekek napközbeni ellátása, 2012,
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/kisgyermnapkozbeni12.pdf>

Kusturin, S. – Marton, I – Wrentschur, I: *Adult Life Early Network Empowerment and activation young people in disadvantaged situation project*, ALEN project, Budapest, 2013

Lannert Judit (szerk.): *Elemzés az iskoláztatási támogatás bevezetésének tapasztalatairól*. TÁRKI-Tudok, 2011. szeptember, 15.old., http://www.t-tudok.hu/files/isktam_zaro.pdf

Mártonfi György (2008): A lemorzsolódás problémája a magyar szakképzésben és szakképzés-politikában. In: Fehérvári Anikó (szerk.): *Szakképzés és lemorzsolódás*, Kutatás Közben sorozat, No.283. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008

Melhuish, E – Belsky, J – Barnes, J (2010):, *Sure Start and its Evaluation in England*, Institute for the Study of Children, Families and Social Issues, <http://www.child-encyclopedia.com/documents/Melhuish-Belsky-BarnesANGxp.pdf>

Magyar Szegénységellenes Hálózat (2012): *ALEN projekt - Szakmapolitikai ajánlások*, kézirat

Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia

<http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

OECD (2008): *Ten Steps to Equity in Education*. Policy Brief, January 2008, <http://www.oecd.org/education/school/39989494.pdf>

Szilvási Léna: Nézőpontok, elméletek, gyakorlatok – a magyar Biztos Kezdet program előzményei és megvalósulása. In: Danis I. – Farkas M. – Herczog M. – Szilvási L.: *A génektől a társadalomig. A koragyermekkori fejlődés színterei*. Biztos Kezdet Kötetek I. NCSZSI – Gyerekesély projekt, Budapest, 2011